

Identitate și comunicare
Perspective interdisciplinare

Pentru conținutul articolelor, responsabilitatea revine autorilor

Identitate și comunicare Perspective interdisciplinare

Carmen Popescu

Alina Țenescu

(Editori)

**Editura Universitaria
Craiova, 2018**

**Presa Universitară Clujeană
Cluj-Napoca, 2018**

Copyright © 2016 Editura Universitaria
Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Comunicare și identitate : perspective interdisciplinare / ed.: Carmen Popescu, Alina Țenescu. - Craiova : Universitaria ; Cluj-Napoca: Presa universitară clujeană, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1418-5

ISBN 978-606-37-0392-8

I. Popescu, Carmen (ed.)

II. Țenescu, Alina (ed.)

37

Introducere

Carmen Popescu, Alina Țenescu
Universitatea din Craiova

Identitate și *comunicare* sunt, fără îndoială, cuvinte-cheie în limbajul actual internațional, atât în sfera publică, cât și în sfera privată. Dincolo de modă și de clișeele momentului, omniprezența acestor termeni, fie și într-o formă superficială sau neclară, atestă, poate, existența unor obsesii la nivelul inconștientului colectiv. De fapt, ambele concepte sunt totodată valori, apte să suscite reacții afectiv-emoționale și etice, nu doar intelectuale. Le putem chiar numi elemente fundamentale ale civilizației moderne, chintesențiale pentru viața cotidiană și pentru enciclopedia mentală prin care descifrăm lumea înconjurătoare.

„Experiența modernității”, arată Marshall Berman, ne constrânge la o nesfârșită „luptă de a ne simți acasă într-o lume veșnic schimbătoare” (1988: 6). Pe de altă parte, „politica postmodernă a recunoașterii” riscă să „claustreze indivizii în scenarii identitare” care sunt „mult prea înguste” (Sell 2000: 10-11). Emergența identității moderne s-a bazat, într-o anumită măsură, pe o „etică a nearticulării” (Taylor 1989: 53). O modalitate de a diminua dificultățile generate de procesele globalizării dar și de neo-tribalism este tocmai efortul de a articula și media identitățile similare și cele diferite în contextul comunicării interpersonale și interculturale. Comunicarea umană nu este aproape niciodată doar transmitere de mesaje sau livrarea unui „pachet” informațional; în schimb, ar trebui să o vedem ca pe combinația între *conținut* și *relație* ((Watzlawick *et al.* 1967: 54), aceasta din urmă fiind o formă de *metacomunicare*: „Orice comunicare are un aspect de conținut și unul de relație, astfel încât cel din urmă îl clasifică pe primul și este prin urmare meta-comunicare” (*ibidem*). Rolul comunicării fatice în menținerea texturii sociale este un indicator al prevalenței *relației* asupra *conținutului*. Conform cu Malinowski, „comuniunea fatică” este „limbajul utilizat în interacțiunea socială liberă și fără scop” (1972: 142).

Bibliografia de specialitate legată de aceste două noțiuni cruciale prezente în titlul volumului este desigur foarte diversă, chiar copleșitoare și generatoare de confuzie, datorită numeroaselor ramificații, generate de sistematizarea lor teoretică, în domenii divergente. *Grosso modo*, se conturează două mari direcții, date, pe de o parte, de abordarea sociologizantă, adecvată analizei textelor jurnalistice, mediaticice, politice, pe de altă parte, de abordarea literar-critică (incluzând comparatismul), care este ea însăși pluralistă, eterogenă și înclinată să împrumute metode și principii din diverse științe, cu precădere cele grupate în prima direcție, cu propensiune sociologică, afină studiilor culturale.

Comunicarea literară poate fi conceptualizată pe un continuum cu altele forme de comunicare interumană, mai mundane, cotidiene, dacă luăm în considerare „scriitura și lectura literară sunt văzute ca utilizări ale limbajului care se ridică la nivelul unei activități interpersonale [...]” (Sell 2000: 2). De asemenea, dialogul literar este „un fel de du-te vino care are deopotrivă implicații etice și consecințe comunitare” (Sell 2011: 10). De vreme ce tendințele recente din critica literară par să demistifice literatura, pe care o descriu cu precădere ca pe un tip de discurs între altele sau ca parte din cultură în general, alianța între cele două orientări este cu atât mai fericită. Într-o perspectivă complementară, *literaritatea*

(sau specificitatea literaturii) așteaptă încă să fie definită într-o manieră satisfăcătoare de către teoria literară, dar multe intuiții aparținând modelărilor tradiționale sau moderne ale literaturii se pot dovedi utile pentru descrierea discursului mediatic, care recurge de asemenea la comunicarea indirectă sau ambiguă și își are chiar propria poetică și retorică¹.

În volumele anterioare de lucrări ale conferinței *Comparativism, Identity, Communication (CIC)*, editorii au subliniat că identitatea este „un termen hiper-teoretizat” care „a ajuns să exprime în zilele noastre un set destul de difuz, fluid și contradictoriu de caracteristici, în loc să genereze sensuri stabile, omogene și independente” (Parpală 2017: 1). Identitatea este totodată „termenul ontologic dominant”, în timp ce „comunitatea globală a modificat semantica rigidă a modurilor individuale și colective de a fi, accentuându-le ambiguitatea și formele de expresie” (Loveday & Parpală 2016: 1). Complementaritatea „identitate” – „comunicare” este înscrisă în relația dintre „subiectivitate” și „alteritate” (sau „sine” și „celălalt”). Limbajul însuși „este limbaj în măsura în care este asumat de omul care vorbește și înăuntrul condiției intersubiectivității, singurul element care face comunicarea posibilă” (Benveniste 1971: 224, 230).

Dialogismul este esențial subiectivității, dar și limbajului în genere și discursului, care, „pentru conștiința individuală, rezidă pe granița între sine și celălalt. Cuvântul în limbaj este pe jumătate al altcuiva” (Bakhtin 1981: 293). În *Problemele poeziei lui Dostoievski*, Bakhtin vorbește despre „Natura dialogică a conștiinței. Natura dialogică a vieții înseși. Singura formă adecvată pentru exprimarea vieții umane autentice este dialogul deschis. Viața prin însăși natura ei este dialogică.” (Bakhtin 1984: 293). De aici putem deduce că dialogul este una din universalile vieții și ale culturii; de fapt, îl putem numi chiar o trăsătură ontologică, așa cum a intuit Bahtin, și așa cum confirmă cercetarea psihologică și cognitivă contemporană (Fernyhough 1996; Salgado & Hermans 2005; Salgado & Clegg 2011). Asemănător, dar din perspectiva psihologiei sociale, Ivana Markova (2005) leagă dialogismul de reprezentările sociale și de cogniția socială. În anii din urmă, cercetătorii au dovedit cu metode cantitative că rezolvarea dialogală a problemelor este mai eficientă decât rezolvarea lor individuală (Trognon *et al.* 2011). De asemenea, teoria neuronilor-oglinză, împreună cu alte descoperiri din neurofiziologie și scanarea creierului întăresc ideea că oamenii preferă conversația în locul monologului, chiar dacă acesta din urmă le permite să-și pregătească și să-și organizeze argumentația în avans (Iacoboni 2011: 9):

Așadar, putem stabili cu oarecare siguranță că dialogul și comunicarea sunt naturale și înnăscute, ca un fel de categorii apriorice ale psihicului sau chiar ca niște instincte. Ele sunt de asemenea vitale pentru procesele auto-exprimării și auto-înțelegerii dar și pentru negocierea identităților care intră în contact. În plus, în societățile umane, comunicarea a fost întotdeauna și o formă de ritual, sau „un proces simbolic prin care realitatea este produsă, menținută, remediată și transformată” (Carey 1989: 21-23). Chiar și un act precum cititul ziarului este văzut

„mai puțin ca trimiterea și obținerea de informație și mai mult ca participarea la o lîturghie, o situație în care nu aflăm nimic nou dar în care o viziune anume a lumii este zugrăvită și confirmată. Lectura și scrierea știrilor este un act ritual și, mai mult de atât, un act dramatic” (*ibidem*: 20).

¹ În opinia lui Robert T. Craig (1999), comunicarea ar trebui abordată ca un *camp*, având în vedere șapte „tradiții” ale teoriei comunicării: retorică, semiotică, fenomenologică, cibernetică, sociopsihologică, socioculturală și critică.

În același timp, nu putem să nu sesizăm că înțelegerea reciprocă este de fapt destul de dificilă și de rară, mai ales printre persoane și grupuri cu formații diferite sau cu sisteme de valori și viziuni ale lumii greu compatibile. Alături de strategiile comunicaționale de succes, literatura de specialitate adesea trebuie să dea seamă și de disfuncțiile și patologiiile implicate în schimburile interumane. Adesea, comunicarea este „sistematic distorsionată” (Habermas 1970). Totodată, comunicarea autentică nu este neapărat consensuală și poate chiar să implice impulsuri polemice din cele mai puternice. Iuri Lotman merge până acolo încât să afirme că „neînțelegerea (conversația în limbaje non-identice)” este „un mecanism generator de sens la fel de valoros ca înțelegerea” (Lotman 2009: XXIII). Diferențele, idiosincrasiiile fiecărei identități separate sunt la fel de importante ca și punctele similare sau ca numitorul comun al conversației.

*

Volumul de față este o selecție a lucrărilor prezentate la ediția a X-a a conferinței internaționale *Comparatism, identitate, comunicare* (CIC2017), găzduită de Facultatea de Litere a Universității din Craiova. Culegerea de articole propune o investigație interdisciplinară a problematicilor culturale din sfera „identității” și a „comunicării”.

Textele provin de la specialiști cu experiență, dar și de la tineri cercetători în formare. În paginile volumului sunt publicate articole ce se încadrează într-un spectru tematic generos:

1. *Identitate și comparatism*: influență, receptare, intertextualitate, discurs comparat, comparații între limbi sau fenomene lingvistice / fapte de limbă, discurs identitar, spații culturale, interculturalitate, alteritatea și problematica identității culturale.
2. *Aspecte lingvistice (pragmasemantice), retorice ale comunicării literare*: sensul emotiv, sens implicit, context lingvistic / semantic și context extralingvistic / situațional, tropi, figuri de gândire.
3. *Comunicare și tipuri de discurs specializat – aspecte lingvistice (pragmasemantice), retorice*: context semantic, aspectul semantic în terminologie, figuri de stil; discurs didactic, teologic, publicitar etc.
4. *Noile medii / tehnologii de comunicare*: ciberspațiu, hipertext, recrearea textului și identității în context.

În ceea ce privește acoperirea ariilor tematice de către contributori, remarcăm că, în comparație cu edițiile precedente, o pondere însemnată o dețin comunicarea literară, comunicarea și discursul didactic.

Colecția de 29 de articole a fost structurată în două părți inegale: prima este axată pe identitate și este subsumabilă comparatismului, cea de-a doua se concentrează asupra comunicării și didacticii.

Pe lângă convergența teoretică și metodologică determinată de triada conceptuală propusă de conferință, cititorii vor găsi motive de satisfacție și în „întâlnirile” suplimentare, aparent întâmplătoare, dar fericite, din contribuțiile volumului.

Referințe

- Bakhtin, Mikhail M. 1981. *The Dialogic Imagination: Four Essays* edited by Michael Holquist. Translated by Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, Mikhail M. 1984. *Problems of Dostoyevsky's Poetics*. Translated by Caryl Emerson. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Benveniste, Emile. 1971. *Problems in General Linguistics*. Translated by Mary Elizabeth Meek. Miami: University of Miami Press.
- Berman, Marshall. 1988. *All That is Solid Melts into Air. The Experience of Modernity*. New York: Penguin Books.
- Carey, James W. 1989. *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. Boston: Unwin Hyman.
- Craig, Robert T. 1999. "Communication Theory as a Field". *Communication Theory*. 9 (2). 119-161.
- Fernyhough, Charles. 1996. "The Dialogic Mind. A Dialogic Approach to the Higher Mental Functions". *New Ideas in Psychology*. 14 (1). 47-62.
- Habermas, Jürgen. 1970. "On Systematically Distorted Communication." *Inquiry*. 13 (1-4). 205-218.
- Iacoboni, Marco. 2011. "The Ontological Priority of Representations. The Case of Mirror Neurons and Language". *Language and Dialogue*. 1 (1). 7-20.
- Lotman, Iuri. 2009. *Culture and Explosion*. Transl. by Wilma Clark. Mouton: De Gruyter.
- Loveday, Leo and Emilia Parpală (eds.). 2016. *Ways of Being in Literary and Cultural Spaces*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Malinowski, B. 1972. "Phatic Communion". *Communication in Face-to-Face Interaction* edited by J. Laver and S. Hutcheson. Harmondsworth: Penguin. 146-152.
- Marková, Ivana. 2005. *Dialogicality and Social Representations: The Dynamics of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parpală, Emilia (ed.). 2017. *Signs of Identity. Literary Constructs and Discursive Practices*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Salgado, Joao & Hubert J.M. Hermans. 2005. "The Return of Subjectivity: From a Multiplicity of Selves to the Dialogical Self". *E-Journal of Applied Psychology: Clinical Section*. 1 (I). 3-13.
- Salgado, Joao & Joshua W. Clegg. 2011. "Dialogism and the Psyche: Bakhtin and Contemporary Psychology". *Culture & Psychology*. 17 (4). 421-440.
- Sell, Roger D. 2000. *Literature as Communication: The Foundations of Mediating Criticism*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Sell, Roger D. 2011. *Communicational Criticism. Studies in Literature as Dialogue*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
- Taylor, Charles. 1989. *Sources of the Self. The Making of the Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Trognon, Alain, Martine Batt and Jennifer Laux. 2011. "Why is Dialogical Solving of a Logical Problem more Effective than Individual Solving? A Formal and Experimental Study of an Abstract Version of Wason's Task". *Language and Dialogue*. 1 (1). 44-78.
- Watzlawick, Paul, Beavin Helmick, Janet and Jackson, Don D. 1967. *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes*. New York: W.W. Norton & Company.

PARTEA I

Identitate și comparatism

Semnificații ale substantivului *sărutare* în poezia lui Traian Dorz

Florina-Maria Băcilă
Universitatea de Vest din Timișoara

1. Introducere

În dicționarele explicative ale limbii române, definiția cuvântului *sărutare* implică, printre alte precizări, faptul că el înseamnă „atingerea cu buzele a buzelor, a obrazului, a mâinii etc. cuiva, în semn de afecțiune, de respect, de umilință etc.” – deci, „un prag al intimității pe care cele mai multe forme ale «salutului» îl exclud” (Tohăneanu 1998: 272) –, și că se încadrează, ca origine, în familia verbului *a săruta*. Dincolo de maniera în care îl definesc lucrările lexicografice, termenul ilustrează însă o varietate largă de sentimente, implicând o anumită dedicare reciprocă legată de intimitate: simbol al înțelegerii, al reverenței și al supunerii, al venerării, al mulțumirii, al recunoștinței și al afecțiunii, al mângâierii, al emoției și al unificării, rămâne, în primul rând, cea mai cunoscută expresie (vizuală) a dragostei, în toate ipostazele sale.

În creația lirică a lui Traian Dorz, străbătută de puternice accente scripturistice, dar și de un pronunțat filon mistic, *sărutarea* – privită mai ales ca semn al profunde (și plenarei) comuniuni reale a sufletului cu Dumnezeu, ca atingere personală, spiritualizată, modelatoare, a Celui (de) Neatins, integrată în ceea ce presupune starea extatică, episod memorabil al bucuriei de natură sacră sau al iubirii harice (tainice ori expansive) – constituie elementul central al poemelor (realizate în chip magistral) inspirate din alegoria grațioasă a cărții biblice intitulată *Cântarea Cântărilor* și consacrate acestui act întemeietor de închinare, acestui gest apoteotic al împărtășirii, dătător de sens și de viață nouă, parte a unei relații speciale a dragostei unificatoare și izbăvitoare. Într-o atare „cheie” de lectură se cuvin a fi abordate versurile al căror mesaj mizează pe semnificațiile aparte ale substantivului *sărutare*; altfel, „spiritul profan rămâne doar la suprafața înțelegerii lucrurilor. Un astfel de spirit rămâne doar în pridvorul lăcașului de sfințenie în care se află ascunsă taina iubirii, a marii iubiri între Dumnezeu și om, dintre creație și Creatorul ei.” (Abrudan 2006: 157-158).

2. *Sărutarea* – semnificații cu rezonanțe biblice

Analizând ocurențele unui atare termen-reper al poeziei lui Traian Dorz, se poate porni de la identificarea înțelesurilor lui obișnuite, una dintre semnificațiile de bază trimitând la ideea de gest natural al iubirii, îndreptat cu necesitate, mai ales, înspre cei ce greșesc, cu năzuința reconcilierii în exterior și în dimensiunea interioară: „Doar iubirea-n veci nu

moare, / ea preface noaptea-n soare / și muștrarea-**n sărutare** / iertătoare.” (CNoi: 102, *Doar iubirea...*)¹; „Să mă primească iarăși iubirea mea zdrobită / **cu dulcea sărutare** pe care i-o știam; / n-ar fi pe lumea asta o zi mai strălucită / și niciun har mai mare n-aș mai dori să am.” (EP: 31, *Să mă primească iarăși*). Pe de altă parte, sărutarea (perfidă) devine un simbol al trădării de natură spirituală, amintind, evident, de episodul biblic al sărutului dat de Iuda lui Iisus în grădina Ghetsimani: „Eu mi-am primit răsplata încrederii ușoare / în vorbele de miere / și-n prietenul de pâine, / – comoara jefuită de-a pururea mă doare, / mușcarea **sărutării** de-a pururea-mi rămâne.” (CR: 191, *Eu mi-am primit!*...); „Să știu să tac când Iuda-ntreabă / de Tine și de Ghetsimani, / să nu Te vând **c-o sărutare**, / să nu-Ți spun taina la dușmani.” (CÎnv: 158, *Să știu să tac*).

O componentă fundamentală a poeziilor dorziene de această factură o constituie însă imaginea (în primă instanță, surprinzătoare a) *sărutului Divinității*, fapt ce depășește obișnuitul, fiind perceput ca ceva unic, cu impact decisiv asupra omului, în trecerea sa prin această lume și în despărțirea de cele vremelnice. De altfel, așa cum arată Sfinții Părinți ai Bisericii, sufletul reprezintă „un simbol exterior al posibilităților spirituale nemărginite ale făpturii umane, creată după chipul lui Dumnezeu și chemată la atingerea asemănării cu El” (Ware 2003: 48) încă din momentul asumării acelei chemări izbăvitoare până la doritele întâlniri ale stărilor de vorbă în intimitatea rugăciunii, în trăirea extazului sau în permanența deciziei pentru dedicarea continuă a ființei în căutarea infinitului Său. Iubirea, treapta superioară a viețuirii plene care înobilează puternic ființa umană, constituie principiul dinamic ce păstrează legătura cu Cerul și declanșează „mistuitoarea ardere întru desăvârșire” (Alexandru (trad.) 1977: 79), întru continuă purificare: „Omologarea iubirii cu focul – cea mai fidelă reprezentare a divinității – îi conferă calitatea de forță absolută și de centru vital.” (Bodiștean 2013: 36). Astfel, toate simțurile (până în cele mai ascunse laturi) devin copleșite în întregime de prezența Lui strălucită, de atingerea Sa restauratoare, dătătoare de sens și de împlinire supremă: „O, Taina **sărutării** Lui / pe veci e neuitată / și-i binecuvântat acel / sfințit de ea odată, // Căci gura ce s-a-nvrednicit / de-al Lui sărut fierbinte / Îi dăruie pe veci de veci / sfințitele-I cuvinte. // Și inima ce-odată-a fost / de El îmbrățișată / pe lume-așa nu va iubi / nimic și niciodată. // Și ochii sărutați de El / nu vor privi-n viață / nimic mai dulce și mai drag / ca-n veci plăcuta-I Față. // Căci taina ce le-a-mpreunat / atunci cu Nemurirea / pecetluitu-le-a cu foc / neșters pe veci iubirea. // Și-i vor cunoaște ochii tăi / îndată dintr-o mie, / căci altfel cântă și vorbesc, / și umblă cine-L știe.” (CCm: 131, *O, Taina sărutării Lui*). De reținut, în poemul citat, plasarea, în veritabile simetrii ori în paralele sinonimice, a unor substantive ce desemnează anumite simțuri activ(at)e (prin care trec respirația, vorbirea, gustul, hrana, afectele, vederea) – deschideri purificatoare către ființa interioară, către starea morală, emoțională și cognitivă, locuri de trecere „în microcosmosul corpului uman” (Evseev 2007: 246)², sedii inseparabile ale energiilor vitale implicate în gestul respectiv, lipsit aici însă de orice conotații ce țin de firescul lucrurilor și menit să creioneze, în spirit, imaginea frumuseții și a dragostei

¹ Spre a nu îngreuna parcurgerea trimiterilor, am optat, în lucrarea de față, pentru notarea, în text, a referirilor (cu abrevieri) la volumele (aparținându-i lui Traian Dorz) din care au fost selectate secvențele ilustrative, alături de numărul paginii / paginilor la care se află fragmentul respectiv și de titlul poeziei. Toate evidențierile din versurile citate ne aparțin.

² De altfel, buzele și gura au fost considerate, în vechile credințe, ca reprezentând „locul de intrare și de ieșire a sufletului” (Evseev 1987: 168), „poartă de ieșire a sufletului și organ de mediere între macrocosmos și microcosmos” (*ibidem*: 31).